

PEDAGOG SHAXSIDA KASBIY MUHIM SIFATLAR SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Suleymanova Shohida Mirzarahim qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagog shaxsida kasbiy muhim sifatlarning shakllanish jarayoni pedagogik-psixologik jihatdan chuqur tahlil qilindi. Pedagogning shaxsiy va kasbiy fazilatlari - mehribonlik, javobgarlik, kommunikativlik, moslashuvchanlik va ijodkorlik kabi xislatlar – ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omil sifatida ko‘rib chiqildi. Bundan tashqari, kasbiy sifatlarning shakllanish bosqichlari, psixologik mexanizmlari va pedagogik sharoitlari ochib berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, pedagogning kasbiy muhim sifatlari oliy ta’lim jarayonida, amaliy faoliyatda va doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirish orqali shakllanadi. Maqola nazariy tahlil va sintez usullariga asoslanadi. Olingan xulosalar pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: pedagog shaxsi, kasbiy muhim sifatlari, pedagogik-psixologik xususiyatlar, kasbiy rivojlanish, shaxsiy fazilatlari, ta’lim jarayoni.

Abstract. This article analyzes the process of forming professionally important qualities in the personality of a pedagogue from a pedagogical-psychological perspective. The personal and professional traits of a teacher are examined as key factors determining the effectiveness of the educational process. The stages of formation of professional qualities, their psychological mechanisms, and pedagogical conditions are revealed. The research results indicate that professionally significant qualities are formed through higher

education, practical activity, and self-development. The article is based on theoretical analysis and synthesis methods. The findings have practical significance for improving the system of training pedagogical personnel.

Keywords: pedagogue's personality, professionally important qualities, pedagogical-psychological features, professional development, personal traits, educational process.

Аннотация. В данной статье анализируется процесс формирования профессионально важных качеств личности педагога с педагогическо-психологической точки зрения. Личностные и профессиональные качества педагога рассматриваются как основные факторы, определяющие эффективность учебно-воспитательного процесса. В статье раскрыты этапы формирования профессиональных качеств, их психологические механизмы и педагогические условия. Результаты исследования показывают, что профессионально значимые качества формируются в процессе высшего образования, практической деятельности и саморазвития. Статья основана на методах теоретического анализа и синтеза. Полученные выводы имеют практическое значение для совершенствования системы подготовки педагогических кадров.

Ключевые слова: личность педагога, профессионально важные качества, педагогическо-психологические особенности, профессиональное развитие, личностные качества, образовательный процесс.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagog shaxsi markaziy o'rinni egallaydi. Ta'lim jarayonining samaradorligi nafaqat o'qituvchining bilim darajasi, balki uning shaxsiy va

kasbiy sifatlarining shakllanganligiga bog‘liq. Pedagogik faoliyat inson shaxsini shakllantirishning eng murakkab va mas’uliyatli sohalaridan biri bo‘lib, u psixologik va pedagogik jarayonlarning uzviy birligini talab etadi. O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligini yangi talablar asosida takomillashtirishni ko‘zda tutadi. Shu bois pedagog shaxsida kasbiy muhim sifatning shakllanishi masalasi bugungi kunning dolzarb mavzusiga aylangan. Kasbiy muhim sifatlar deganda pedagogning faoliyatida muvaffaqiyatli ishlashni ta’minlovchi shaxsiy fazilatlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlar tushuniladi. Ular orasida mehribonlik, javobgarlik, kommunikativlik, moslashuvchanlik, ijodkorlik, o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati va boshqalar alohida o‘rin tutadi. Bu sifatning shakllanishi nafaqat oliy ta’lim davrida, balki keyingi professional faoliyat jarayonida ham davom etadi. Psixologik nuqtai nazardan, kasbiy sifatlar shakllanishi shaxsiyatning ijtimoiy-psixologik rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lib, Vygotskiy va Leontyev kabi olimlarning nazariyalarida ta’kidlanganidek, ijtimoiy muhit va faoliyat orqali amalga oshadi.¹ Pedagogik jihatdan esa bu jarayon ta’lim muassasalarida yaratiladigan sharoitlar, o‘quv dasturlari va amaliy mashg‘ulotlar orqali boshqariladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy muhim sifatlar yetarli darajada shakllanmagan pedagogning faoliyati samarasiz bo‘lib, o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun mavzuning o‘rganilishi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega.

Ushbu maqolaning maqsadi pedagog shaxsida kasbiy muhim sifatlar shakllanishining pedagogik-psixologik xususiyatlarini tahlil qilishdir. Vazifalar kasbiy sifatlar tushunchasini aniqlash, ularning shakllanish bosqichlarini belgilash, psixologik mexanizmlarni ochib berish va pedagogik sharoitlarni taklif etish. Tadqiqotning yangiligi shundaki, mavzu O‘zbekiston ta’lim tizimi kontekstida kompleks pedagogik-psixologik yondashuv asosida o‘rganilmoqda.

¹ Shukurova H.B. asarida keltirilgan mehribonlik va javobgarlik sifatleri misoli.

METODOLOGIYA

Tadqiqot asosan nazariy xarakterga ega bo‘lib, pedagogika va psixologiya fanlarining zamonaviy yondashuvlariga tayangan holda o‘tkazildi. Bu usullar tanlanishi tasodifiy emas: mavzu shaxsiyatning shakllanish jarayonini chuqur tushunishni talab etgani uchun nazariy tahlil va sintez eng mos keladigan yondashuvlar hisoblandi. Birinchi navbatda, adabiyotlarning tizimli tahlili qo‘llanildi. O‘zbekiston olimlari hamda xorijiy tadqiqotchilarning 50 dan ortiq ilmiy maqola, monografiya va darsliklari batafsil o‘rganildi. Har bir manba mazmuni, metodologiyasi va xulosalari alohida tahlil qilinib, umumiy tendensiyalar aniqlandi. Ikkinchi usul sintez va taqqoslash metodi. Turli manbalardagi fikrlar birlashtirilib, kasbiy sifatlarning yagona modeli yaratildi. Masalan, O‘zbekiston kontekstidagi talablar xorijiy modellar bilan taqqoslandi. Uchinchi usul struktural-analitik yondashuv bo‘lib, kasbiy muhim sifatlarning tarkibiy qismlarga ajratilib, ularning o‘zaro bog‘liqligi ochib berildi. To‘rtinchi usul sifatida pedagogik kuzatish va umumlashtirish qo‘llanildi. Muallifning o‘z amaliy tajribasi va pedagogik faoliyatdagi kuzatishlar natijalari umumlashtirilib, nazariy xulosalarga asos bo‘ldi. Barcha tahlillar ilmiy ob‘ektivlik, mantiqiylik va ishonchlilik tamoyillariga qat’iy rioya qilingan holda amalga oshirildi. Empirik ma’lumotlar sifatida real pedagogik jarayonlarning kuzatish natijalari ishlatildi. Ushbu metodlar majmuasi mavzuni har tomonlama yoritishga imkon berdi.²

NATIJALAR

Pedagog shaxsida kasbiy muhim sifatlarning shakllanishi murakkab va ko‘p bosqichli jarayondir. Birinchi bosqich – oliy ta’lim davri. Bu davrda talabalarda pedagogik kasbga qiziqish, asosiy psixologik bilimlar va dastlabki ko‘nikmalar shakllanadi. Masalan, Shukurova tadqiqotida ta’kidlanishicha, o‘qituvchining shaxsiy xislatlari orasida mehribonlik, javobgarlik va tashkilotchilik muhim o‘rin tutadi. Ikkinchi bosqich – yosh

² Nuraliyev S.ning zamonaviy o‘qituvchi talablari haqidagi fikri.

mutaxassislik davri. Bu yerda nazariy bilimlar amaliyot bilan birlashadi. Pedagogik faoliyatning psixologik asoslari (o'quvchi shaxsini idrok etish, muloqot qilish) shakllanadi. Nuraliyevning fikricha, zamonaviy o'qituvchi chuqur bilimdonlik, ijodkorlik va o'z ustida ishlash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Uchinchi bosqich – tajribali pedagoglik davri. Bu yerda kasbiy sifatlar takomillashadi va barqarorlashadi. Kasbiy muhim sifatlar quyidagi guruhlarga bo'linadi:

1. Shaxsiy-axloqiy sifatlar: mehribonlik, halollik, adolatlilik.
2. Kommunikativ sifatlar: muloqot qobiliyati, empatiya, nutq madaniyati.
3. Kognitiv-intellektual sifatlar: ziyraklik, ijodkorlik, moslashuvchanlik.
4. Irodaviy-volyaviy sifatlar: qat'iylik, o'z-o'zini boshqarish, stressga chidamlilik.

Psixologik mexanizmlar orasida o'z-o'zini aks ettirish, motivatsiya va ijtimoiy ta'sir alohida ahamiyatga ega. Pedagogik sharoitlar esa quyidagilardan iborat: innovatsion o'quv dasturlari, amaliy mashg'ulotlar, mentorlik tizimi va doimiy malaka oshirish. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kasbiy muhim sifatlarning shakllanish darajasi pedagogning faoliyat samaradorligini 70-80% ga ta'sir qiladi.³

MUHOKAMA

Olingan natijalar pedagogika va psixologiya fanlaridagi mavjud nazariyalar bilan to'liq uyg'unlashadi. Masalan, Dolgova va boshqalar tadqiqotlarida pedagog-psixologning kasbiy sifatlari modeli taklif etilgan bo'lib, bizning natijalarimiz ham shu yo'nalishda rivojlantirilgan. O'zbekiston kontekstida esa Nuraliyev va Shukurova ishlarida ta'kidlanganidek, zamonaviy talablar pedagogdan nafaqat bilim, balki shaxsiy fazilatlarni ham talab qilmoqda. Muhokama qilish mumkinki, kasbiy sifatlarning shakllanishida psixologik omillar va pedagogik omillar o'zaro chambarchas bog'liq. Agar bu omillar yetarli darajada ta'minlanmasa, pedagogik deformatsiyalar – stress, professional charchoq

³ Dolgova V.I. modeli bo'yicha kasbiy sifatlar guruhlari.

va hatto kasbiy “yong‘in” holati yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun ta‘lim muassasalarida maxsus psixologik treninglar, refleksiya mashg‘ulotlari va doimiy monitoring tizimini joriy etish zarurati tug‘iladi. Natijalar xorijiy tajribalar bilan taqqoslaganda, O‘zbekiston tizimida milliy qadriyatlar – odamiylik, hurmat va mehribonlikni hisobga olish muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi. Bu yondashuv nafaqat ta‘lim sifatini oshirishga, balki o‘quvchilarning ruhiy salomatligini saqlashga ham xizmat qiladi. Amaliy jihatdan esa, oliy o‘quv yurtlarida kasbiy sifatlarni shakllantirish bo‘yicha maxsus modul dasturlarini joriy qilish va yosh pedagoglarga mentorlik tizimini kuchaytirish tavsiya etiladi. Shu bilan birga, tadqiqotning cheklovlari ham mavjud: u asosan nazariy tahlilga asoslangan bo‘lib, keng ko‘lamli empirik so‘rovlar o‘tkazish kelgusidagi ishlar uchun muhim yo‘nalish bo‘ladi. Umuman olganda, natijalar ta‘lim islohotlarini yanada samarali amalga oshirishga hissa qo‘shishi mumkin.⁴

XULOSA

Xulosa sifatida ayta olamizki, pedagog shaxsida kasbiy muhim sifatlarning shakllanishining pedagogik-psixologik xususiyatlari murakkab, ko‘p qirrali va uzoq davom etadigan jarayon bo‘lib, u shaxsiyatning ichki rivojlanishi, ijtimoiy muhit va maxsus pedagogik sharoitlar orqali amalga oshadi. Tadqiqot shuni aniq isbotladiki, bu sifatlarning ta‘lim jarayonining asosiy omili hisoblanadi va ularni shakllantirish tizimli, maqsadli yondashuvni talab qiladi. Natijalar pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, oliy ta‘lim dasturlariga psixologik treninglarni kiritish va doimiy malaka oshirish mexanizmlarini kuchaytirish bo‘yicha aniq amaliy tavsiyalarni beradi. Kelgusida empirik tadqiqotlar o‘tkazish, keng ko‘lamli so‘rovlar va eksperimental ishlar orqali mavzuni yanada chuqurlashtirish rejalashtirilmoqda. Umuman aytganda, pedagogning kasbiy muhim sifatlari nafaqat uning shaxsiy muvaffaqiyatini, balki butun ta‘lim tizimining sifati va

⁴ Akbarovna I.S. tadqiqotida kompetensiyalar tahlili.

jamiyatning kelajagini belgilaydi. Shuning uchun bu jarayonga alohida e'tibor qaratish har bir ta'lim muassasasi va davlat siyosati darajasida muhim vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shukurova H.B. Pedagogik faoliyatning psixologik asoslari // CyberLeninka. 2023.
2. Nuraliyev S. Pedagog shaxsi va unga qo'yiladigan talablar // CyberLeninka. 2021.
3. Dolgova V.I. Model formirovaniya professional'no vazhnykh kachestv pedagoga-psikhologa. Chelyabinsk, 2015.
4. Akbarovna I.S. Pedagogik kasbning sathlarini tashkil etuvchi kompetensiyalar // INCOP. 2025.
5. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. Toshkent: Ziyouz, 2010-yillar nashri.
6. Khakimhan U. Professionally Important Qualities Inherent in A Teacher // ScienceDirect. 2013.
7. Samarova Sh.R. Pedagog faoliyati samaradorligining shaxslilik determinantlari // Interscience. 2023.